

ВІДГУК

офіційного рецензента, докторки мистецтвознавства, професорки, завідувачки кафедри музикознавства та культурології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка Зав'ялової Ольги Костянтинівни на дисертаційне дослідження **«Камерно-ансамблева музика за участі бандури: жанрово-стильовий та виконавський аспекти»** Примак Маргарити Василівни, поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»

Впродовж ХХ століття бандурне мистецтво набуло значного розвитку, досягнувши академічного рівня. Потужним чинником цієї еволюції стало впровадження інструменту до камерно-ансамблевої сфери та використання його як у традиційній, так і в сучасній композиторській та виконавській музичній практиці. При тому включення бандури до камерно-ансамблевої музики уможливило виявлення тембрових, фактурних, поліфонічних та інших якостей інструмента, розкриваючи його потенціал як на національному, так і на світовому рівні. Сучасній камерно-ансамблевій творчості за участі бандури характерно розширення жанрової палітри – від дуетів і тріо до змішаних ансамблів із духовими, струнними та електронними інструментами, активне використання композиційних технік ХХ століття, стилістичних мікстів, неофольклорних засад тощо. Вивчення цього надає змогу усвідомити роль бандури як тембрового чинника в ансамблі та загалом специфіку бандурного ансамблевого виконавства.

Поступове утвердження камерного ансамблю за участі бандури як важливого елементу музичної культури і виконавства, включення таких ансамблевих творів до педагогічного репертуару і концертних програм сприяло широкій популяризації жанру. Але історії формування, естетичному та педагогічному значенню, композиторській творчості, в якій камерний ансамбль за участі бандури став полем для інноваційних пошуків, не приділено належної уваги музикознавців. Вище відзначене засвідчує *своєчасність та нагальну необхідність розробки* запропонованої теми.

Ознайомлення та аналіз матеріалів дисертаційної роботи М.Примак надає рецензенту підстави для певних висновків про **актуальність, наукову новизну, апробацію, практичне значення здобутих результатів.**

Питанням розвитку та функціонування бандурного мистецтва в Україні, сольного виконавства та навчання гри на бандурі приділена значна увага вітчизняних музикознавців. Однак проблеми камерно-ансамблевої творчості за участі бандури, що впроваджується з кінця ХХ століття, залишаються недостатньо вивченими. У дисертації зауважується, що «окремі аспекти

проблематики висвітлено у працях В. Дутчак, І. Лісняк, Г. Матвіїва, О. Герасименко, А. Кравченко, Л. Павленко та інших» (дис. с. 10). Проте активне звернення українських композиторів до камерних жанрів із включенням бандури «актуалізує необхідність комплексного наукового осмислення камерно-ансамблевого музикування як цілісного музично-культурного явища, що функціонує на перетині традиції та сучасних стильових процесів» (там само). Треба відзначити, що у роботі М. Примака вперше здійснено комплексний музикознавчий аналіз камерно-ансамблевої музики за участі бандури «в єдності історичного, жанрово-стильового, композиційного та виконавського аспектів» (дис., с. 11). Отже, розглянуті у дисертації жанрово-стильові та виконавські аспекти української камерно-ансамблевої музики за участі бандури мають безсумнівну **наукову новизну та є цікавими і актуальними для сучасного музикознавства.**

Зв'язок з науковими програмами. Тема дисертаційного дослідження М. Примака змістовно суголосна комплексній темі кафедри музикознавства та культурології СумДПУ імені А.С. Макаренка «Тенденції розвитку української культури і мистецтва минулого та сьогодення у контексті світової інтеграції» (державний реєстраційний номер 0121U107489), що свідчить про її актуальність.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність та новизна. Дисертаційне дослідження Маргарити Примака «Камерно-ансамблева музика за участі бандури: жанрово-стильовий та виконавський аспекти» представлено у вигляді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису. Складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. У вступній частині висвітлено основні положення роботи; три розділи є самостійними і становлять цілісне завершене дослідження з розвитку української камерно-ансамблевої музики за участі бандури у історичному дискурсі, її жанрово-стильової та виконавської специфіки та аналізу окремих творів. Відповідною до матеріалу дослідження є джерельна база, яка складається із 207 позицій.

У дисертації чітко викладено та переконливо обґрунтовано основні положення роботи, чому сприяло застосування комплексу взаємоузгоджених **методів і підходів.** Основними є: *історико-музикознавчий метод* (для висвітлення історичних передумов формування камерно-ансамблевого виконавства в Україні, процесу академізації бандури та її становлення як повноцінного академічного інструмента); *аналітичний метод* (для дослідження жанрово-стильових особливостей камерно-ансамблевих творів, визначення основних тенденцій розвитку бандурного репертуару ХХ – початку ХХІ століття); *структурно-функціональний метод* (для виявлення композиційних

закономірностей, фактурних моделей і тембрових взаємодій у ансамблях з бандурою), *типологічний метод* (для систематизації жанрових різновидів та класифікації жанрових і фактурних моделей); *порівняльний метод* (для порівняння різних композиторських підходів щодо використання бандури у камерно-ансамблевій музиці) та *виконавсько-інтерпретаційний аналіз* (дав змогу дослідити специфіку ансамблевого виконання бандуриста, його роль у формуванні стилістики твору, а також особливостей тембрової, динамічної та фактурної взаємодії інструмента з іншими учасниками).

Треба відзначити новий і цікавий матеріал дослідження, який складають камерно-ансамблеві твори за участі бандури українських композиторок сучасності О. Герасименко, Р. Лісової, В. Мартинюк, Л. Федорової-Кохановської, що не був предметом окремого наукового дослідження. Проте ці твори широко затребувані у виконавській та педагогічній роботі. Отже, безсумнівною є практична цінність дисертації: основні положення, матеріали та висновки можуть бути використані як у науковій роботі, так і у концертній та педагогічній практиці (дисципліни з історії музики, бандурного виконавства, камерно-ансамблевого мистецтва, методики гри на інструменті тощо).

Наукова новизна результатів і висновків дисертації полягає у музикознавчому осмисленні камерно-ансамблевої музики за участі бандури як важливої складової сучасної української академічної інструментальної культури. У дисертації: - уперше здійснено комплексний аналіз камерно-ансамблевої музики за участі бандури у єдності жанрово-стильових і виконавських аспектів; - систематизовано жанрові моделі камерно-ансамблевих творів для бандури, зокрема ансамблі для бандури з фортепіано, струнними, духовими інструментами та змішані камерні склади; - виявлено основні композиційні техніки та фактурні моделі сучасних камерно-ансамблевих творів із бандурою; - визначено функціональні особливості бандури в камерному ансамблі (мелодичну, гармонічно-фактурну, ритмічну та колористичну); - узагальнено специфіку ансамблевого виконавства бандуриста у взаємодії з іншими інструментами; - проаналізовано сучасні камерно-ансамблеві твори для бандури, які раніше розглядалися лише фрагментарно або з інших музикознавчих позицій, із акцентом на їх жанрово-стильові, композиційні та виконавські аспекти; - уточнено місце бандури у системі сучасної камерно-інструментальної музики України та запропоновано класифікацію жанрових і фактурних моделей для камерних ансамблів із її участю.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях авторки дисертації. За темою дисертації опубліковано 8 праць: 4 статті (одна у співавторстві) у спеціалізованих фахових виданнях України; 1 – у міжнародному; 3 праці - апробаційного характеру. Матеріали дослідження апробовані на різного рівня наукових конференціях, у т. ч. 3 міжнародних.

У першому розділі камерно-ансамблеву музику за участі бандури розглянуто в контексті українського академічного інструментального мистецтва. У підрозділі 1.1. «Історіографія та теоретичні засади дослідження» висловлюється думка, що сучасна теоретична база з вивчення бандурного мистецтва «охоплює дослідження історії та еволюції бандури, процесу її академізації, становлення виконавських шкіл і професійного бандурного виконавства ... Водночас значний пласт наукових праць присвячено проблематиці камерно-інструментальної музики, зокрема її жанрово-стильовим характеристикам, композиційним принципам, темброво-фактурним особливостям та специфіці ансамблевої взаємодії ... Разом із тим, ... камерно-ансамблева музика за участі бандури як цілісне явище ще не отримала достатнього комплексного осмислення» (дис., с. 45).

Огляд становлення камерно-ансамблевого виконавства в Україні (підрозділ 1.2.) надав авторці підстави зробити висновок, що «формування української камерно-ансамблевої традиції доцільно трактувати як багатовекторний процес, у якому поєднуються європейські жанрові моделі, національні інтонаційні засади та специфіка виконавської традиції. У подальшому саме ця синтетична природа ансамблевого мислення створює передумови для інтеграції музичних інструментів народного походження, зокрема бандури, у сферу академічного камерного музикування» (дис., с. 64).

У підрозділі 1.3. «Феномен бандури в українському академічному інструментальному мистецтві» доведено, що процеси академізації інструменту та становлення ансамблевого виконавства за участі бандури в українському музичному мистецтві насамперед були пов'язані й багато в чому визначались удосконаленням та уніфікацією її конструкції. Це сприяло розвитку виконавської техніки та професійній підготовці бандуристів як передумов формування академічного сольного та ансамблевого виконавства. Включення бандури до камерно-ансамблевої сфери також «стимулювало подальше вдосконалення інструмента, розширення його технічних і тембрових можливостей та еволюцію виконавських шкіл» (дис., с. 85-86).

Матеріал підрозділу 1.4. «Жанр камерно-ансамблевої музики в бандурному мистецтві», хоча в цілому спрямований на висвітлення зазначеного ракурсу, в той самий час продовжує тематику попередніх розділів щодо історії бандурного виконавства та конструкційних змін інструменту.

Дослідження вище вказаних аспектів дістає висновку, що у розвитку композиторської творчості, розширенні жанрово-стильових моделей та залучення інструменту до різних форм ансамблевого музикування «бандура поступово набуває статусу рівноправного учасника камерного ансамблю, здатного виконувати як акомпануючі, так і провідні функції» (дис., с. 126).

У другому розділі «Жанрово-стильові особливості камерно-ансамблевої музики за участі бандури» увагу приділено аспектам жанрової системи камерних ансамблів за участі бандури (підрозділ 2.1), стильовим тенденціям розвитку камерної музики для бандури (підрозділ 2.2) та композиційним технікам у камерно-ансамблевих творах для бандури (підрозділ 2.3). Констатовано, що у процесі становлення жанрової системи камерно-ансамблевих творів за участі бандури «залучення інструмента до ансамблів різного типу – однорідних і змішаних – забезпечило його інтеграцію у сферу академічної камерної музики» (дис., с. 151). Широкий спектр жанрових різновидів, що утворився, відображає «різні моделі ансамблевої взаємодії та принципи організації музичного матеріалу» (дис., с. 152).

Вказується, що поряд з базовими рівнями жанрової системи камерних ансамблів – дуетами, тріо, квартетами – «сучасна виконавська практика активно розширює межі камерності через кросжанрові ансамблі, що синтезують академічну, народну, естрадну й експериментальну традиції, актуалізуючи нові принципи ансамблевої взаємодії та фактурної організації» (дис., с. 156). Це надає підстави зробити висновок, що «жанрова система ансамблів за участі бандури постає як багаторівнева модель, у якій традиційні камерні форми співіснують із розширеними та гібридними утвореннями, відображаючи сучасні тенденції розвитку музичного мистецтва» (там само).

Не оминає дисертантка і такі сучасні явища, як перформанс, інструментальний театр, квазі- та антижанри, жанри-темогу й певні гібридні структури, зауважуючи, що «цей процес проявляється у взаємодії музичних і позамузичних засобів виразності, що формує поліжанрові моделі комплементарного або антитетичного характеру та сприяє синтезу різних стилістичних пластів у межах одного твору» (дис., с. 168). Авторка констатує, що в камерно-ансамблевій практиці це реалізується «у розширенні жанрового спектру концертного репертуару для бандури, де поєднуються народні інтонаційні джерела, академічні сонатні та рондо-подібні форми, а також сучасні експериментальні прийоми (глісандо, кластерні акорди, позаінструментальні звукові ефекти) ... Такий підхід дозволяє не лише відтворювати традиційні стилістичні моделі, але й створювати нові художньо-образні простори, у яких взаємодіють елементи неофольклоризму, полістилістики та модерністських і постмодерністських практик» (там само).

У підрозділі 2.3 розглянуто композиційні техніки та прийоми, які залучаються до відтворення відзначених жанрових явищ і стилістичних моделей. У колі уваги опиняються темброва драматургія, ансамблева фактура, поліфонічні прийоми, ритмічна організація тощо. Принципи їх використання продемонстровано на прикладі творів О. Герасименко, Ю. Гомельської, Р. Гриньківа та ін. Узагальнюючи сучасні підходи використання композиційних

технік, у дисертації відзначається, «що сучасне бандурне камерно-ансамблеве письмо розвивається у напрямі розширення темброво-фактурного мислення, ускладнення структурної організації та активного залучення експериментальних технік, які переосмислюють функціонування інструмента в межах сучасного музичного простору» (дис., с. 181-182).

У третьому розділі «Виконавські аспекти камерно-ансамблевої музики за участі бандури» розкриття теми дисертації дістає узагальнення. Резюмуючий характер має підрозділ 3.1. «Особливості ансамблевого виконавства в бандурному мистецтві», який помітно перегукується з матеріалом попередніх розділів (1.1, 1.4, 2.1). Цей підхід спостерігається і в підрозділі 3.2. «Технічні прийоми виконавської майстерності бандуриста в контексті камерного ансамблю». Однак із перелічених шкіл гри на бандурі (М. Домонтовича, П. Іванова, В. Кабачка та Є. Юцевича, М. Опришка, Я. Пухальського, та ін.) до списку джерел включено тільки С. Баштана - А. Омельченка та В. Кушпета.

Безсумнівною новизною відзначений підрозділ 3.3. «Виконавська інтерпретація сучасних камерно-ансамблевих творів для бандури», де подані відомості про сучасних композиторок Р. Лісову та О. Герасименко. Музично-теоретичний та виконавський аналіз творчості митців здійснено з позицій ансамблевого мислення, що, з одного боку, сприяє розкриттю проблематики даного дослідження, а з іншого – є новим підходом у музикознавстві, інспірованим темою дисертації. Констатується, що «аналіз сучасного репертуару засвідчує трансформацію ролі бандури в камерно-ансамблевій музиці, що проявляється у розширенні її функціональних можливостей та інтеграції в різні типи інструментальних складів ... інструмент виступає як рівноправний учасник ансамблю, залучений до формування драматургії, фактури та тембрової організації музичного простору» (дис., с. 245).

Висновки повністю відображають результати дослідження, узгоджені із метою та завданнями роботи. Рецензент погоджується з твердженням, що «камерно-ансамблева музика є однією з провідних сфер сучасного розвитку бандурного мистецтва, оскільки саме в ній найпоспідовніше виявляються процеси академізації інструмента, розширення його функціональних можливостей та оновлення репертуарної бази ... залучення бандури до камерно-інструментального середовища сприяло переосмисленню її ролі в сучасній музичній культурі: від носія переважно національно-традиційної семантики до універсального інструмента академічного виконавства, здатного інтегруватися в різні стильові та жанрові моделі» (дис., с. 253).

Поряд із ґрунтовним розкриттям теми дослідження, в тексті трапляються стилістичні та граматичні похибки. Оформлення списку використаних джерел не уніфіковане за ДСТУ 2015, вказані в посиланнях номери джерел в тексті часто не співпадають із номерами в загальному списку. Згадувані праці

Г. Карся (с. 11), В. Мацієвської, Л. Федорової-Кохановської (обидві с. 20), В. Уманця, Л. Файнштейна (обидві с. 34), Н. Кашкадамової (с. 88), а також «Гарвардський музичний словник» та «Музична енциклопедія» (с. 89), «Енциклопедія сучасної України» (с. 90) у списку джерел не зазначені. У структурі дисертації кількість основного тексту вказано 254 стор. (дис., с. 17), але це включно з анотацією, яка не є текстом роботи.

Проте зауваження мають загалом уточнюючий характер, не заперечують глибини висновків та положень дисертаційної роботи і не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження. У цілому Примак М. В. у дисертації та наукових публікаціях дотримувалась академічної доброчесності. Плагіату, фабрикацій, фальсифікацій в тексті не виявлено.

Загальний висновок щодо відповідності роботи встановленим вимогам.

Зважаючи на вищезазначене, дисертаційне дослідження Маргарити Примак «Камерно-ансамблева музика за участі бандури: жанрово-стильовий та виконавський аспекти» є вагомим внеском у сучасне музикознавство. Дисертація характеризується новизною та послідовністю викладу матеріалу, апробація результатів підтверджує, що всі винесені на захист положення та висновки одержані самостійно. На цих підставах дисертаційне дослідження повною мірою відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а його авторка Маргарита Примак заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 025 Музичне мистецтво.

Офіційний рецензент:

докторка мистецтвознавства, професорка
завідувачка кафедри музикознавства та
культурології Сумського державного
педагогічного університету

Ольга ЗАВ'ЯЛОВА

